

Nutnost změn v pohledu na nahodilost v rámci paradigmat ekonomie[#]

Jaroslav Daňhel – Eva Ducháčková***

Poslední finanční a ekonomická krize, posléze přelitá do dluhové destrukce některých vyspělých ekonomik, výrazným způsobem ovlivnila zvláštnostmi svého průběhu názory teoretiků, jak na dosud většinově přijímaná paradigmat ekonomické vědy, tak na z nich vycházející hospodářskou politiku a rovněž postavení jednotlivých tržních segmentů. Nejvíce pak zasáhla systém dosavadního fungování finančních trhů: Některými dosud bezprecedentními krizovými a s krizí souvisejícími jevy, za jaké považujeme zejména vysokou virtualitu a autonomnost finančních trhů ve vztahu k reálné ekonomice, bylo vytvořeno dosti závažně změněné ekonomické prostředí, pro které je zřejmě třeba hledat nové ekonomické paradigma a také nové principy hospodářské politiky a fungování jednotlivých tržních segmentů.

Nízká anticipace nahodilosti v současné ekonomické teorii, důsledky pro možnosti reálné predikce vývoje ekonomiky

Finanční a ekonomická krize udeřila dost nečekaně uprostřed období vcelku příznivého a stabilního ekonomického vývoje, po několika letech bez volatilních výkyvů na trzích, ovšem s latentním rizikově neaverzním a tudíž i neadekvátním hordovým chováním soukromých finančních institucí, které vytvářely silný tlak na spekulativní rizikovou alokaci volných zdrojů na finančních trzích. Náhlé propíchnutí cenové bubliny na nemovitostním trhu USA jako spouštěče a pak rychlý nástup globální finanční krize jako zjevení se typické „nespoutaně nahodilé talebovské černé labutě“¹ velmi naléhavě znovuotevřela kardinální otázku možností lidského poznání a také možností predikce budoucích stavů světa vůbec, ve zkoumaných souvislostech pak otázku relevance ekonomických modelů a z nich odvozovaných prognóz, eventuálně regulatorních projektů pro vyšší stabilitu a klientskou bezpečnost na trzích.

Záhy po vypuknutí krize se nositel Nobelovy ceny za ekonomii P. Krugman (2009) emotivně ptal „jak se to ekonomům povedlo tak zkazit?“ Podobný dotaz vznesla vůči svým odborným kruhům anglická královna, britští ekonomové odpověděli omluvným dopisem, ve kterém vysvětlovali, proč včas nevarovali před krizí: hlavním problémem podle nich bylo fragmentované analyzování a posuzování jednotlivých segmentů trhu, tedy, jak napsali doslova, nevytvořili si adekvátní „bigger picture“. Zásadní otázkou v těchto souvislostech ovšem je, zda je ve schopnostech ekonomů takový, vše obsahující celistvý obrázek, včetně možných důsledků nepredikovatelné nahodilosti, pro budoucnost vytvořit. Již pokládání

[#] Článek je zpracován jako jeden z výstupů výzkumného projektu Fakulty financí a účetnictví VŠE v Praze, který je realizován v rámci institucionální podpory VŠE IP100040.

^{*} Prof. Ing. Jaroslav Daňhel, CSc. – profesor; Katedra bankovníctví a pojišťovnictví, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, <danhel@vse.cz>.

^{**} Prof. Ing. Eva Ducháčková, CSc. – profesorka; Katedra bankovníctví a pojišťovnictví, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, <duchack@vse.cz>.

¹ „Černé labutě“ jsou N. N. Talebem v jeho stejnojmenném bestselleru (Taleb, 2012) chápány jako jevy nebo události, které mají široký dopad, jsou „nespoutaně“ nahodilé, jsou tudíž jen velmi těžko predikovatelné a zcela popírají veškerá obecná očekávání.

otázek tohoto typu je důkazem, že lidská epistemická arogance evidentně ztěžuje vyrovnat se s faktem, že ačkoli deklarujeme, že žijeme v pokročilé informační společnosti, okolnímu (ekonomickému) světu však nerozumíme nikterak lépe, dokonce v některých ohledech toto o světě víme stále méně, nebo jinak řečeno, nevíme, co vlastně víme.

Naše problémy tohoto druhu vyplývají ze skutečnosti, že v globální době dostatečně kognitivně nezvládáme komplexitu současného složitého (ekonomického) světa s výraznými prvky nahodilosti a tak v prostředí snížených možností ekonomické predikce a neexistence jasné politické vize ze strany elity se v nouzi, ve strachu z chaosu a nezvládnutí komplexity stavů světa, uchylujeme jako k léku k modelovým formalizacím. Těmito modely se nám ovšem často podaří vytvářet zcela nepřipustná zjednodušení, jak se to stalo britským ekonomům (Sedláček, 2009: model je podobenství), anebo konstruovat pseudokauzality, event. nová regulační opatření, aniž jsme dosáhli očekávaného pozitivního poznávacího efektu.

Metodologové v této souvislosti upozorňují na důležitý aspekt: V novém prostředí některé historicky zažité definice ekonomických kategorií již plně nevystihují většinové aspekty definitoricky uchopovaného pojmu v nastalých zcela nových podmínkách, příkladem může být samotný pojem ekonomické krize. Její poslední podoba je evidentně důsledkem selhání lidských kognitivních schopností a tedy její nová komplexní definice by měla přesáhnout rozměr ekonomické vědy, měla by se stát kategorií obecné metodologie věd: při průchodu ekonomických stavů světa krizí jde o spontánní řešení nerovnovah samovolnou fragmentací ekonomického a finančního systému, umožňující jeho znovupovstání z popela a trosek předchozího uspořádání.

Sporná účinnost robustní matematizace ekonomické vědy

Právě kontraverzní posun ekonomické teorie posledních dekád směrem k vyšší formalizaci a matematizaci ekonomické vědy považujeme za významným způsobem limitující možností zkoumání stavů světa ekonomickou teorií. Jsme názoru, že odtud pramení hlavní současné problémy ekonomické vědy, zejména její normativní větve, snažící se těmito přístupy o vyšší rigorositu a tím o vyšší efektivnost normativní predikce. Po matematice jako nedialektické vědní disciplíně je matematizujícími ekonomy požadováno fungování ve společenské vědě způsobem, který jí není z její samé podstaty imanentní.

Současnost ekonomických stavů světa vcelku věrně naznačuje neúčinnost obecné matematizace ekonomické teorie a přílišného důrazu na modelovou formalizaci. V tomto ohledu je možno pozorovat značnou názorovou setrvačnost zatím asi převážné části odborné veřejnosti. Velmi jasně tuto naši epistémickou (arogantní) setrvačnost v prezíravých postojích ke skeptickému empirickému způsobu myšlení charakterizoval v již citovaném díle N. N. Taleb (2012): po krachu fondu LTCM v roce 1998 byl totiž přesvědčen, že tím skončila v propadlišti dějin vyučovaná teorie portfolia. Nicméně musel záhy konstatovat, že tato teorie je i nadále součástí vysokoškolské výuky a dokonce dál nese jména nobelistů Blacka, Scholese a Mertona, exekutivních protagonistů fondu LTCM, jejichž gausovské metody se tehdy staly hlavní příčinou vážného ohrožení světového finančního systému. Pokračování vysokoškolské výuky této teorie ovšem probíhá i dnes, čtrnáct let po její vážné diskreditaci.

Neadekvátní důraz na nadměrnou formalizaci ekonomické teorie má i další, negativní stránku. Intenzivní implementace matematických přístupů, zejména do modelů tržní regulace s cílem zachovat umírněnou volatilitu a vyšší stabilitu trhů vycházela v posledních dvou dekádách z koncepce „risk based approach“, založené na tezi o možnosti zvládnutí

významného vlivu nahodilosti na ekonomické stavy světa. Patřičnou výzbrojí měla být robustní databáze historických dat a široké portfolio sofistikovaných modelů. Hektická současnost světové ekonomiky je zřejmým dokladem o neúčinnosti těchto „exaktních“ přístupů k ovládnutí, nebo dokonce eliminování rizika, pojistka proti nejistotě a nestabilitě ekonomických stavů světa prostě neexistuje. Opakovaně se potvrzuje pravdivost a platnost základních metodologických ambivalencí o nepředvídatelnosti externího světa a tudíž velmi omezených lidských možností predikce a základního metodologického rozporu, majícího charakter axiomu: jak učinit předmětem vědeckého zkoumání budoucnost, když jako předmět ještě neexistuje. Pro současný enormně složitý a přitom globální svět je charakteristické nastupování vysoce nepravděpodobných, neočekávatelných událostí všeho druhu, se kterými matematické modelové formalizace pro jejich nízkou pravděpodobnost nepracují a tudíž s jejich důsledky nepočítají. Ze své podstaty jsou tudíž fundamentálně nepředvídatelné výkyvy na trzích, pro svou autonomnost a virtualitu zejména finančních, to vše navzdory sporným, leč úporným snahám ekonomů, prognostiků, matematiků, statistiků a dalších akademických odborníků a teoretiků.

Druhoplánový negativní důsledek formalizace ekonomických úloh: nízká úroveň etiky ekonomických interakcí, důsledky pro ideologii „welfare state“

V těchto souvislostech nutno zmínit ještě další závažný jev: Směr modelové formalizace ekonomických úloh postavil po hříchu až na úplný okraj zájmu ekonomů etickou stránku tržních interakcí, v současnosti se tato skutečnost projevuje zejména neúnosným vyostřením konfliktu mezi krátkodobým a dlouhodobým zájmem v chování ekonomických subjektů. Ekonomickou teorií tolerovaný enormní vzrůst spekulativního a mnohdy i nedůvěryhodného chování (Mlčoch 2006: nejvzácnějším ekonomickým statkem je důvěra²) v kombinaci s honbou za krátkodobým ziskem vyjádřeným penězi, které měly původně, prakticky od doby Aristotela pouze instrumentální účel a nyní pro převážnou část účastníků ekonomických interakcí představují i konečný utilitární cíl jejich ekonomického snažení. Tím má ekonomická teorie svůj nezanedbatelný podíl na vytváření spekulativního, mnohdy nekorektního ekonomického prostředí s nekontrolovaným výskytem negativního výběru a morálního hazardu, svým rozsahem přesahující „kritický rámec mysli kapitalismu“ J. Schumpetera (Schumpeter, 1987). Kritické hlasy³ v těchto souvislostech hovoří o „kriminálním“ kapitalismu. Kritika se týká především organizování ekonomického růstu z vypůjčených zdrojů a ztvzovávání životních podmínek pro nižší příjmové kategorie a také nízké etiky některých investičních bankéřů, jedněch z viníků vzniku poslední krize (známá aféra z podzimu 2011 uniklé zprávy štratega banky Goldman Sachs, jehož doporučení klientům byla zcela protichůdná strategii, kterou doporučoval vedení banky). Ne zcela etické chování investičních bank je o to kontroverznější, že právě investiční bankéři jsou obviňováni z vážného přispění k vzniku krize. Každopádně je však třeba konstatovat, že i v dosavadním vývoji historicky konzervativní finanční instituce, jakými jsou banky a pojišťovny, nečiní svá

² Mlčoch (2006) chápe vzácnost důvěry a budování struktur důvěry i jako obranu vůči potencialitě morálního hazardu, který se stal klíčovým konceptem pro vysvětlování nestability pozdního kapitalismu. Robustní sítě vzájemné důvěry mohou vytěsnit na okraj (a)sociální chování těch subjektů, jejichž „bigness“ se stala nástrojem vydírání a dobývání renty na státu – státu zneužitým v roli „univerzální pojišťovny“, ke krytí ztrát těch „dostatečně velkých“. „Ekonomie důvěry“ je neslučitelná s asymetrií „černých a červených čísel“, z nichž ta první jsou zcela samozřejmě spontánně privatizována, zatímco ta druhá jsou – opět jakoby zcela samozřejmě – až cynicky socializována a převáděna na (budoucí) daňové poplatníky.

³ Např. Eric Best, americký novinář žijící v Česku, vydavatel internetového bulletinu Fleet Sheet, v tomto duchu vystoupil 28. 3. 2012 na 20th European Banking and Financial Forum v Praze.

strategická rozhodnutí s dlouhodobou perspektivou a dávají přednost rychlým řešením a krátkodobým vítězstvím v konkurenčním boji⁴.

K obecným preferencím krátkodobých zájmů a rychlý výsledek přinášejícím řešením přispěl nepochybně i J. M. Keynes (1923) svým výrokem, že „dlouhodobě jsme všichni mrtví“⁵ a proto se musíme soustředit na krátkodobé cíle. Možno říci, že na tento jeho výrok navázala ideologie „welfare state“, která zhruba šest desítek let zásadním způsobem ovlivňovala hospodářskou politiku bohatých ekonomik. Tato ideologie obsahovala některé axiomy – zejména nebát se dluhů, tedy realizovat, možno říci, trvalou masivní nadspotřebu s tolerovanými důsledky pro ekonomickou (ne)rovnováhu, či organizovat ekonomický růst, a to i za cenu neadekvátního zvyšování veřejného dluhu – tyto myšlenky v sobě od počátku zahrnovaly sebeustrukci jejích ideálů. V době nedávno minulé byly ovšem tyto ideály podpořeny tezí o možném zvládnutí (eliminaci) rizika implementací formalizovaných přístupů „risk based approach“.

Výraz „welfare state“ je ovšem možno chápat i jako sociální stát, charakterizovaný centrálně organizovaným systémem sociálních služeb, které mají zajišťovat standardní životní potřeby jedinců a skupin. Úkolem takto pojímaného sociálního státu je integrovat společnost, vyrovnávat nerovnosti a předcházet sociálním konfliktům a politickým destabilizacím. Toto vymezení sociálního státu ovšem naráží na problém relativizace kritérií standardu životních potřeb, obzvlášť kontraverzní je stanovení adekvátní míry vyrovnávání nerovností v prostředí současné enormní příjmové polarizace. Na rostoucí potřebu zdrojů pro vyrovnávání „standardních“ životních potřeb nízkopříjmových skupin daného obecně stále méně přispívá nejbohatší vrstva společnosti podnikající v daňových rájích a tzv. „střední třída“ daňovým mechanismem přes veřejné finance má v tomto směru své limity. Z toho plynoucí vyostřující se společenské napětí narušuje politickou stabilitu, sociální smír a otevírá otázky o schopnosti demokratické společnosti účinně čelit tendencím ke spekulativnímu a korupčnímu ekonomickému prostředí.

Stupňující se deficity veřejných financí významných světových ekonomik jsou jednak výsledkem přijatého řešení iniciovaného světovými institucemi a lídry z počátku nejvíce ohrožených ekonomik zachránit světový finanční systém před kolapsem – tedy bezprecedentní fiskalizací ztrát, jednak setrvačným působením koncepce nadspotřeby z předkrizových let, která se jen pomalu a bolestně odstraňuje z myslí lidí. Navíc tato opatření jsou pasivní povahy: měly prvoplánově zabránit zhroucení finančního systému, v druhém plánu snižovat veřejné výdaje, jejich smyslem tedy nebylo a ani být nemohlo nastartovat vyšší výkonnost ekonomik.

Z toho všeho plynoucí dnešní hluboké dilemma možno zformulovat takto: šetřit, ale pokusit se přitom neudusit ekonomiku, což je nelehká úloha. Současné složité globální politickoekonomické systémy mají problémy se svou funkčností a schopností zacházet s komplexitou jevů s vysokou mírou nahodilosti, politické elity se musí vyrovnávat s omezeními danými demokratickými principy a nedokonalými vlastnostmi lidí a s jejich obtížně modelovatelným subjektivním chováním. Tyto skutečnosti se promítají do

⁴ V těchto souvislostech se nám zdá problémová snaha o spolupráci investičních bank s pojišťovnami při využívání dočasně volných prostředků zejména rezerv životních pojišťoven. Tyto prostředky ovšem nejsou vhodné pro spekulaci, kritériem pro investiční politiku pojišťoven je v tomto ohledu na prvním místě bezpečnost investic, iniciativa investičních bankéřů vychází jednak ze současného nedostatku likvidity, jednak je vydávána za možnost, jak se banky i pojišťovny vhodně přizpůsobí regulačním požadavkům Basel a Solvency. Podrobněji viz Alexander (2011).

⁵ „The long run is a misleading guide to current affairs. In the long run we are all dead”. (Keynes, 1923, kap. 3)

ambivalentní míry ochoty lidí přijímat úsporná ekonomická opatření, navíc aplikovaná bez dlouhodobé vize, vlády je spíše koncipují jako opatření přechodná, jen pro dobu než se domnívají, že krize odezní, tedy také více méně preferují krátkodobé hledisko. Tím mnohdy dále přispívají k zvyšování příjmové polarity ve společnosti a vedou k ohrožení sociálního smíru.

Katalyzátorem narušování sociálního smíru z důvodu enormního růstu příjmové polarity a omezování finančních zdrojů z veřejných financí pro nízkopříjmové skupiny je pak korupční prostředí s vysokou mírou morálního hazardu a negativního výběru. Akutní řešení závažného aktuálního dilematu mezi „ekonomií dobra a ekonomií zla“, ve smyslu pevného zastávání nepsaných pravidel a standardů lidské morálky a etiky, by se mělo stát obsahem nového paradigma ekonomické vědy, zvýšení motivů k dodržování elementárních nepsaných norem etického chování účastníků ekonomické interakce, se jeví jako zcela nezbytná.

Důsledky nahodilosti v její „nеспoutané“ podobě nelze úspěšně predikovat a ani řešit dosud osvědčenými nástroji typu komerčního pojištění

„Nespoutaná“ nahodilost v podobě živelních katastrof, oproti dosavadní historii s progresivně rostoucími rozsahy, se v tomto ohledu v roce 2011 projevila obzvláště důrazně, přírodní pohromou nebyvalých rozměrů. Vedle Nového Zélandu bylo zasaženo zejména Japonsko, jedna z technologicky nejvyspělejších zemí světa, nejprve bezprostředními škodami způsobenými zemětřesením a následným vlnami tsunami, posléze i nepřímými škodami vyvolanými radioaktivitou z poškozené atomové elektrárny. Je jistým paradoxem, že již v osmdesátých letech minulého století po Černobylské jaderné havárii byla v odborném tisku diskutována otázka, zda u tak nebezpečné technologie, jako je výroba jaderné energie, by před jejím uvedením do provozu neměla být pravděpodobnost selhání rovna nule. Je tudíž i logické, že po havárii jaderné elektrárny v Japonsku, kde by v tak technicky vyspělé zemi to rozhodně nikdo nečekal, probíhá celosvětová kampaň na zákaz jaderné technologie. Požadavek na nulovou pravděpodobnost nastoupení nahodilých jevů s katastrofálními důsledky ovšem není v současném složitém globálním světě uspokojit možné, vzpomeňme fotografie zbouraných budov Obchodního centra v New Yorku s textem pod obrázkem: událost, které před 11. zářím měla pravděpodobnost nula.

Zemětřesení v Japonsku z března 2011 ukazuje, jak těžké je pro pojistitele odhadovat rozsah katastrofického rizika na základě pravděpodobnosti z historických dat. Výplaty škodních náhrad dosáhly 1134 miliard jenů, předchozí největší výplaty ze zemětřesení v roce 1995 činily jen 78 miliard jenů. Vysokou progresi výše škod, i když ne tak prudkou, ostatně vykazují i důsledky amerických hurikánů. Stavy světa symbolizované japonským zemětřesením v roce 2011, či hurikánem Katrina v roce 2005 prakticky vyvracejí použití pro zkoumání budoucích nastoupení nahodilosti metodu induktivního poznání, jinými slovy: existující statistická data a posteriorní pravděpodobnosti, vycházející a zobrazující minulé podmínky náhodných katastrofických jevů, na úrovni současného stavu poznání nelze exaktními metodami rozehýbat do budoucnosti.

Finanční sektor, pracující historicky podstatou svého byznysu s nahodilostí, je pojišťovnictví. Kromě nahodilosti se ovšem odvětví musí vyrovnávat i se subjektivními lidskými preferencemi a averzemi. V souvislosti s problémem pojistit se nebo ignorovat možné negativní následky nastoupení nahodilosti výzkumy prokazují, že se lidé obávají nesprávných „nepravděpodobných“ událostí. Heuristici, kognitivní psychologové Kahneman

a Tversky (Kahneman – Tversky, 1979) zkoumali strukturu uzavíraných pojištění a zjistili, že při nákupu pojištění lidé silně nepravděpodobné události pomíjejí. Badatelé tento jev, který je v rozporu se základní úlohou pojištění zachovat finanční kontinuitu při událostech, jejichž důsledky naruší finanční stabilitu subjektu, nazvali „preferenci proti malým, ale pravděpodobným ztrátám“ – na úkor těch méně pravděpodobných, ale citelnějších (Kahneman – Tversky – Slovic, 1982). Obecnou vlastností lidí totiž je při prognózách pomíjet extrémní hodnoty a jejich negativní důsledky (Kahneman: k riziku nás obvykle nevede kuráž, nýbrž neznalost a slepota vůči reálné pravděpodobnosti možných katastrofálních realizací).

Na druhé straně pojistitelé se nejvíce obávají tzv. neznámých neznámostí (unknown unknowns), které se v minulosti zatím nevyskytly a tedy nemají ani žádné minulé pravděpodobnosti a tedy na ně ani nelze nasadit formalizaci pomocí matematických modelů, jejich důsledky se ale mnohdy shodují s důsledky obvykle pojišťovaných rizik. Příklad „černé labutě“ amerického 11. září: tento typ teroristického útoku byl zcela nový jev, jeho důsledky nikoliv: požár, výbuch, zřícení budov. Problém tedy je, že pokud pojistitel dopředu nedeklaroval, že neplatí za požár, výbuch, atd., pokud tento měl původ v teroristické akci, musí nastalé škody hradit.

Ve vazbě na podobu projevů nahodilosti jsou všem výrazné rozdíly v jednotlivých produktových segmentech: velmi „ochočená, sterilizovaná“ nahodilost⁶ (Taleb, 2012) se vyskytuje v životním pojištění, riziková složka je prakticky popsána výstupy úmrtnostních tabulek a rezervotvorná složka na dožití se sjednaného věku je vlastně pojištění stabilizujícím spořením, škála míry nahodilosti pokračuje také relativně dosti „ochočeným“ havarijním neživotním pojištěním, které je pravděpodobnostně vcelku charakterizována a největší možná škoda určena hodnotou vozu. Na druhém konci škály je pak již nahodilost zcela „nespoutaná“, máme na mysli zejména pojištění živelních kalamit a pojištění odpovědnosti za škody se ze shora rozostřeným intervalem nastupování škod podle jejich výše.

V tomto duchu lze o „ochočenosti“ nahodilosti a její predikce diskutovat i o kauze nás se bezprostředně se dotýkajícího problému středoevropských a českých povodní: dvě po sobě jdoucí stoleté vody otevřely otázku míry kvalitativní změny v charakteru povodňového rizika (vektoru charakterizujícího škodní frekvenci: je to ještě stoletá frekvence nebo již jen x-letá?) a tedy i otázky kalibrace území pojistitelnosti s dalekosáhlými důsledky pro klienty, nacházející se se svými nemovitostmi poblíž vodního toku. Zastánci nekompromisního postupu pojišťoven argumentují hypotetickou nižší cenou pozemku, na kterém předeek stavbu postavil.

Je zřejmé, že v rámci anticipace „talebovského“ myšlení ohledně nahodilosti a jejích důsledků, je třeba přehodnotit dosud převažující koncepci finančního řešení důsledků katastrofických událostí. Namísto dosud ad hoc přijímaných finančních řešení na účet katastrofami postižených subjektů, komerčních pojišťoven a zajišťoven, veřejných financí, finančních trhů (prostřednictvím katastrofických bondů) a eventuálně mezistátní pomoci a charity, bude nutno hledat eventuální další alternativní formy přenosu důsledků katastrofálních rizik a problému finanční kontinuity čelit systémově pojatým vícezdrojovým či vícevrstvovým finančním krytím důsledků pohrom.

Současně je však třeba si s pokorou uvědomit, že důsledek reálné „nespoutané“ nahodilosti může být ještě daleko horší, než se nás snaží přesvědčit výsledky induktivního zkoumání, náhodný generátor může „zvolit černou labuť“, tedy statisticky, induktivní

⁶ Taleb (2012) za příklad sterilované spoutané nahodilosti považuje např. herní kasino.

metodou dosud nepodchycený rozsah megakatastrofy, v jehož možnostech je zapříčinit krach celého světového odvětví pojišťovnictví.

Regulatorní projekty pro banky a pojišťovny nadále vycházejí z matematických modelů

Na první pohled by se mohlo zdát, že právě obava z katastrofy tohoto druhu vede regulátory ke snaze vytvořit prostředí, které by finanční instituce od ruinování ochránilo. Způsob pokračování v regulatorních projektech pro banky a pojišťovny však spíše naznačuje, že jde o pokračování projevu epistemické arogance, projevující se nepochopením „nеспoutané“ nahodilosti a vycházející z již zmíněné khanemanovské preference zabezpečit systém proti malým, ale pravděpodobným ztrátám. Lpění na pokračování regulatorních projektů, založených na matematické formalizaci, navíc majících datum zrodu v době předkrizové, se jeví v současných podmínkách jako kontraverzní, ne-li dokonce svým způsobem kontraproduktivní, máme na mysli zmíněné setrvačné vzbuzování falešné představy o zvládnutí nahodilosti či dokonce eliminace rizika v klientech finančních institucí.

V bankovním sektoru jsou významnými faktory nestability etické problémy, které ovšem zpřísněná regulace významněji neřeší. Vyšetřovací zpráva amerického kongresu obvinila konkrétní americké finanční instituce z chamtivosti (FCIC, 2011). Mandel s Tomšíkem (2011) upozorňují na konflikt zájmů mezi manažery a vlastníky banky, preferenci krátkodobých cílů posiluje zejména v moderní době rozptýlené vlastnictví v bankovním sektoru. Stejný názor má Šabatka (2011), podstatou je myšlenka, že bankovní sektor je nestabilní protože optima managementu bank se se stabilitou prakticky neslučují. Samostatnou kapitolou o efektivnosti bankovní regulace je současná vyhrčená diskuse ohledně vytvoření bankovní unie v členských zemích Evropské unie.

V případě odvětví pojišťovnictví je regulační důraz položen na zpřísnění požadavku na kapitál pojišťovny ve vztahu k do pojištění přijímaným rizikům. Cestou k zabezpečení fungování matematických modelů v tomto směru je soubory pojištěných rizik homogenizovat, tedy jinými slovy spoutat dopady nahodilosti limity a výlukami. Vtírá se však nepříjemná otázka, zda to není cesta proti samé podstatě pojišťovacího byznysu, historicky zřízeného pro řešení finančních důsledků nahodilosti. Problém zpřísnění kapitálových požadavků v synergii s nutným zvýšením nákladů na relativně podrobný transparentní reporting může znamenat snížení rentability odvětví, které se dlouhodobě potýká s efektivností, ve stejném směru zvyšování vlastních nákladů budou zřejmě působit i regulatorní opatření k vyšší ochraně spotřebitele finančních služeb.

Opatření sice zvýší stabilitu finančních trhů a klientskou bezpečnost, je však otázkou, zda je to potřebné a zda už to není nad rozumnou mez. Navíc nadměrný důraz na dva vrcholy magického trojúhelníku, kterými jsou klientská bezpečnost a potlačování morálního hazardu a negativního výběru, bude mít za následek nedosažení vrcholu třetího, kterým je efektivnost finanční instituce.

Stále zřejměji se jeví do značné míry antagonistický rozměr dichotomie mezi etikou a regulací. Svět si bude muset pro budoucnost vybrat: buď návrat k přirozenému korektnímu, etickému prostředí, které umožní lepší fungování ekonomických zákonů, nebo etika zůstane nadále na okraji zájmu ekonomů a pak bude nutná silná regulace, významně oslabující efektivnost finančních institucí, včetně posilování vlivu politiků na ekonomiku, zavánějící až postupným opouštěním principů demokracie. Při řešení tohoto dilematu je pak

třeba mít na zřeteli skutečnost, že odůvodnění silné regulace potřebou zvládnout důsledky nahodilosti z pozic risk based approach je pouhou iluzí. Navíc jeho formalizované přístupy zřejmě nevytvářejí podporu vytváření pozitivního přirozeného prostředí pro korektní ekonomické interakce a tržní spontaneitu.

Závěr

Problémy současné světové ekonomiky mají svůj převažující původ ve skutečnosti, že v globální době neumíme dostatečně kognitivně zvládnout komplexitu současného složitého (ekonomického) světa s výraznými prvky „nespoutané“ nahodilosti. Řešení vyšší formalizací a matematizací ekonomické vědy se neukazuje jako účinné. Podobně lze hodnotit i v nedávných letech prosazovaný na matematických modelech založený přístup „risk based approach“, který měl vytvořit zdání možného žití bez rizika a tedy i žití na dluh v rámci ideologie „welfare state“. Snaha o rigorositu a o ní se opírající normativní hospodářské predikce postavily na okraj zájmu ekonomů závažné problémy etiky, což ve svém důsledku vedlo k vystupňování spekulativních a korupčních aspektů v chování účastníků ekonomických interakcí, včetně stupňující se příjmové polarizace a narušování sociálního smíru. Závažným negativem se jeví i preferování krátkodobých cílů na úkor dlouhodobé prosperity. Finanční a ekonomická krize vyvolala politický tlak na zextenzivnění regulace, zejména její represivní části, regulatorní projekty pro jednotlivé segmenty pokračují ve sporném pojetí matematických přístupů k zvládnutí rizika, navíc navzájem dosti nekonzistentně, v požadavcích na reporting dokonce nesouladně. Znovu se tak vyostřuje dilema mezi podporou přirozeného korektního prostředí pro tržní spontaneitu a silnou regulací, která pak musí represivními prostředky omezovat neetické chování ekonomických subjektů. Překonání aspektů naší kognitivní insuficience v tomto směru a nalezení nového ekonomického paradigma, stavějícího na syntéze pozitivní ekonomie „dobra“ s pokornou anticipací „nespoutané“ nahodilosti, se jeví jako velmi akutní.

Literatura:

- [1] Alexander, P. (2011): *New Regulations See Insurers and Banks Link up over Liquidity*. [on-line], The Banker z 30. 6. 2011, c2011, [cit.: 20. 9. 2012], <<http://www.thebanker.com/Reports/Special-Reports/Navigating-a-new-landscape-Derivatives-structuring/New-regulations-see-insurers-and-banks-link-up-over-liquidity?ct=true>>.
- [2] FCIC (2011): *Final Report of the National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the United States*. [on-line], Washington, Financial Crisis Inquiry Commission, c2011, [cit.: 10. 7. 2012], <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-FCIC/pdf/GPO-FCIC.pdf>>. – není citováno
- [3] Kahneman, D. – Tversky A. – Slovic, P. (eds.) (1982): *Judgement under Uncertainty: Heuristics & Biases*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982.
- [4] Kahneman, D. – Tversky, A. (1979): *Prospekt Theory: An Analysis of Decision Under Risk*. *Econometrica*, 1979, roč. 47, č. 2, s. 263-291.
- [5] Keynes, J. M. (1923): *A Tract on Monetary Reform*. London, Macmillan, 1923.
- [6] Krugman, P. (2009): *How Did Economists Get It So Wrong?* [on-line], The New York Times z 2. 9. 2009. c2011, [cit.: 20. 9. 2012], <<http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?pagewanted=all>>.

- [7] Mandel, M. – Tomšík, V. (2011): *Regulace bankovního sektoru z pohledu ekonomické teorie*. Politická ekonomie, 2011, roč. 59, č. 1, s. 58-81.
- [8] Mlčoch, L. (2006): *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha, Karolinum, 2006.
- [9] Sedláček, T. (2009): *Ekonomie dobra a zla*. Praha, Nakladatelství 65. pole, 2009.
- [10] Schumpeter, J. (1987): *Teorie ekonomického vývoje*. Bratislava, Pravda, 1987.
- [11] Šabatka, J. (2011): *Bankovní regulace: Tržní regulace jako řešení (diplomová práce)*. Praha, Vysoká škola ekonomická, 2011.
- [12] Taleb, N. N. (2012): *Černá labuť*. Litomyšl, Paseka, 2012.

Nutnost změn v pohledu na nahodilost v rámci paradigmat ekonomie

Jaroslav Daňhel – Eva Ducháčková

ABSTRAKT

Problémy současné světové ekonomiky mají svůj převažující původ ve skutečnosti, že v globální době neumíme dostatečně kognitivně zvládnout komplexitu současného složitého (ekonomického) světa s výraznými prvky „nespoutané“ nahodilosti. Způsob, jak využít matematiku v rámci ekonomické vědy není efektivní, přitom stejné tvrzení platí o „přístupech založených na riziku“. Snaha o rigorositu a o ní se opírající normativní hospodářské predikce postavily na okraj zájmu ekonomů závažné problémy etiky. Krize vyvolala politický tlak na extenzitu regulace. Dilema je: podporu přirozenému korektnímu hospodářské prostředí nebo silnou regulací omezit neetické chování. Překonání naší kognitivní insuficience a nalezení nového paradigma s očekáváním živelné náhodnosti je velmi akutní.

Klíčová slova: Ekonomické paradigma; Nahodilost; Finanční a ekonomická krize; Formalizace ekonomické vědy; Stát blahobytu; Etika ekonomických interakcí; Regulatorní projekty.

Necessity of Changes in the Point of View on the Randomness in the Frame of Economic Paradigm

ABSTRACT

Problem of current world economy results from reality that we do not know to manage comprehensive complicated economic word with elements unrestrained randomness. Way to implement mathematics to economic science is not efficient, the same statement is valid about “risk based approach”. Effort to normative prediction put on the periphery of interest ethics problems. Crisis provoked political pressure on extensivity of regulation. Dilemma is: to support of naturally correct economic surroundings or strong regulation to restrict unethical behavior. Overcoming our cognitive insufficiency and finding new paradigm with anticipation of unrestrained randomness is very acute.

Key words: Economic paradigm; Randomness; Financial and economic crises; Formalization or economic science; Welfare state model; Ethics of economic interaction; Regulatory projects.

JEL classification: A110, B410, G010, G200, G200, G280, G290, D690, K290.